

DAVID

Interview Dirk De Wachter, 31 mei 2016

“Uit kunstuitingen kan je soms meer over het menselijk lijden leren dan uit een psychiatrische publicatie”, aldus prof. dr. Dirk De Wachter, auteur van *Borderline Times*, kunstliefhebber en peetvader van David vzw.

Kunst als vorm van zorg

Op welke manier kan kunst een rol spelen in het genezingsproces van mensen met kwetsuren?

Kunst is een manier van zijn die van heel grote betekenis is om schoonheid te creëren, om het goede te maken, om mensen bij mekaar te brengen en zin te verlenen aan het bestaan. Mijn stelling is: “Ook kunst kan de wereld redden”, wat nogal provocatief is omdat het zo bon-ton klinkt. De postmoderniteit is een soort plat relativisme waar elk engagement cynisch wordt gepareerd: “Natuurlijk kan kunst de wereld niet redden, kunstenaars zijn ook maar wroetende mensen”. Kunst hoeft niet per se te dienen om depressieve mensen beter te maken. Dan zitten we op het terrein van de creatieve therapie, wat ook kan natuurlijk. Maar kunst is nog veel breder. Ik zie kunst, net zoals andere aspecten van de maatschappij, deel uitmaken van wat ik noem “*Engagez-vous*”. Kunst toont iets waarachtigs. De essentie is engagement, verbinding, mensen die iets uitspreken, die iets doen, die in de wereld iets betekenen. Kunst brengt mensen samen, maakt mensen bewust van dingen, spreekt mensen aan op manieren die een gewoon gesprek niet kan.

Het brein als verklaring

David vzw probeert een beetje mee te gaan met de trend alles wetenschappelijk te bewijzen. Vandaar onze volgende vraag. Kan u als psychiater uitleggen hoe het proces 'kunst als vorm van zorg' zich in het brein neurologisch voltrekt?

Kunst is zo'n allesomvattend gegeven, dat is zo complex. Als je kunst versmalt tot een breingegeven dan verlies je de essentie. Als je onderzoek zou doen en je laat een schilderij van Francis Bacon aan honderd verschillende mensen zien dan denk ik dit honderd keer een andere breinzone activeert naar gelang de persoonlijke geschiedenis van die mensen. Dat is nu het rare, het interessante en vooral de kracht van kunst dat ze in een soort projectief mechanisme heel persoonlijke dingen oproept. Als we kunst verbreinen dan, ik herhaal het, verliezen we de essentie ervan. Dat is ook zo met de liefde. Het heeft verschillende gelaagdheden. Het breinige is er daar een van. Als we kijken naar beeldende kunst dan wordt dat uiteraard in het brein verwerkt, maar er is ook een psychologische dimensie. Als mensen met een traumatische voorgeschiedenis naar een Bacon kijken dan zijn ze daar erg van gechoqueerd. Er zit iets traumatisch in dat werk want hij is zelf een man met een traumatische geschiedenis.

Er zijn eigenlijk vier lagen. Ten eerste het breinige, ten tweede de psychologische laag, het persoonlijk verhaal van de mens. Degene die kijkt, degene die maakt en de ontmoeting van die twee. Er is ook een filosofische laag die peilt naar de betekenis en waarde van kunst. Daar zijn veel doctoraten over geschreven en ingewikkelde teksten. De vierde laag, in mijn bescheiden mening, overstijgt dat filosofische en beweegt zich in het domein van het mystieke, het goddelijke, het religieuze, het spirituele, het niet tastbare, wat zelfs niet in de grootste filosofische werken kan geschreven worden omdat het voorbij de woorden gaat, voorbij het verbale.

Men wil in de psychiatrie de efficiëntie van bepaalde therapieën of bepaalde interventies meten, aantonen en hard maken maar mijn stelling is dat dit juist allemaal overstegen wordt. In deze tijd van waarheid, waar we alles meetbaar in handen willen hebben, is dat een hele moeilijke boodschap. Zorg wordt enkel gericht naar somatische doeleinden, waarbij niet alle aspecten van het mens zijn aan bod komen. Kunst kan een middel zijn om ook de psychische, filosofische en mystieke laag van de mens aan te spreken.

Kunst als spiegel

In *Borderline Times* refereert u naar de beelden van Picasso in zijn analytische kubistische periode. Waarom brengt u Picasso aan als voorbeeld om te illustreren dat de mens is verbrokken en welke kunstenaar houdt ons vandaag een spiegel voor?

Kunstenaars zijn kwetsbare en gevoelige mensen die, net als patiënten, de wereld zeer direct aanvoelen die wij aan ons laten voorbij gaan omdat we meer in ons schild zitten. Picasso toonde 50 jaar voor de term postmodernisme ontstond de verbrokkeling van de wereld. Hij vertrekt vanuit een totaal andere werkelijkheid, niet vanuit het woordelijke maar vanuit het intuïtieve. Mijn stelling is dat kunst onbewust voorop loopt, omdat het niet

DAVID

in het cognitieve weten zit.

Soms denk ik dat de kunstgeschiedenis ergens in een crisis zit, zoals heel onze westerse wereld ergens aan een rand zit. Dat is de 'borderline time'.

Tijdens een tentoonstelling van Damien Hirst zag ik een soort hyperkapitalisme, zoals een doorgezaagde koe op sterk water en zijn werk met al die pillen. Hij houdt onze tijd een spiegel voor door de gekte ervan uit te vergroten. Op deze manier toont hij een beeld dat relevant is voor de wereld van vandaag. Tegelijk zijn die werken onbetaalbaar duur en worden ze gekocht door mensen die die wereld ook in stand houden. Hij leent zich toch tot die wereld en daar word ik niet vrolijk van. Ik vind het een moeilijke, dubieuze kwestie. Enerzijds vind ik dat de kunst niet louter geëngageerd moet zijn. Dan valt het kunstige ook weg. Anderzijds vind ik dat onze maatschappij soms doorslaat in materialisme. Men kan bijna niet meer dwarsliggen. Er wordt een prijs op kunst gezet en het wordt verkocht. Ik steek ook de hand in eigen boezem en geef toe dat mijn boek *Borderline Times* goed verkoopt en dat de uitgeverij en ikzelf daar blij mee zijn. Ik moet erkennen dat het haast onmogelijk is om nog buiten die wereld te treden.

Kunst in de wachtruimte van De Wachter

In uw boek schrijft u letterlijk: “Verlangen, uitkijken, wachten, het zijn allemaal oubollige begrippen geworden net als de advent en andere periodes van wachten.” De wachtruimte van een medische praktijk lijkt volgens David vzw wel de ideale plek om kunst tentoon te stellen. Op welke manier zou kunst de aandacht van de patiënten kunnen trekken in deze wachtruimtes en bijkomend nog meer effecten kunnen hebben in de geneeskunde?

Mijn eigen praktijk en wachtruimte is door een kunstenaar in dialoog met mij heel specifiek ingericht. Dat is een bewuste keuze omdat ik dat belangrijk vind,. Het gaat hierbij niet om een mooi kunstwerk dat veel geld kost. Doorslaggevend is dat het kunstwerk het decoratieve overstijgt, zodat iedereen die in de wachtruimte komt er zich door kan laten inspireren. Kunst moet de mensen heel persoonlijk en verschillend kunnen aanspreken. Ik vind dat levensbelangrijk. Meer zelfs, het kunstige is zo belangrijk als eten en drinken.

Wat vindt u van de opkomst van de televisie in wachtruimtes en in ziekenhuizen?

Ik ben niet zo voor die trend gewonnen, maar er zijn kunstenaars die prachtige dingen doen in dat medium, dus het heeft zeker ook mogelijkheden. Men kan kunst dus ook anders gebruiken. Als ziekenhuizen gebouwd worden dan moet er 2,5 procent van de 100.000 euro naar kunst gaan. Dat is positief, maar heeft ook een negatieve zijde. Heel dikwijls gaat men niet vanuit een goed doordacht kunstbeleid te werk. Iemand van het personeel schuift dan een bevriende kunstenaar naar voor, wat te vaak tot draken van werken en kitscherige decoratie heeft geleid. De laatste tijd wordt er gelukkig wel meer over nagedacht. Een prachtig voorbeeld is ‘Kapel van het Niets’ in het psychiatrisch ziekenhuis van Duffel door Thierry De Cordier. Dat is een meesterwerk. De Cordier heeft begrepen waarover het gaat. Hij maakt een moderne versie van wat een kapel is geweest en vandaag kan zijn. In plaats van enkel een stenen plek van meditatie creëert De Cordier een plek vanwaar je de lucht ziet. Door de kapel te bouwen op een plek niet ver van het Mariabeeld laat hij oude en nieuwe interpretaties van bidden en meditatie met elkaar in dialoog gaan. Kapel van het Niets is een iconisch voorbeeld van 'kunst als vorm van zorg'. Dat zou kunst moeten zijn: mensen doen nadenken over waar we eigenlijk mee bezig zijn, over wat past in onze missie. Kortom, hoe kunst een plaats kan hebben in het beter worden van mensen. Het hoeft zelfs geen werk te zijn dat mij persoonlijk aanspreekt, ik hoef het niet mooi te vinden. Maar ik vind het wel belangrijk dat het verder gaat dan de kostprijs en de vriendendienst.

De kunst van het wachten

In *Borderline Times* wijdt u enkele bladzijdes aan de wijzigende status van bibliotheken en musea in onze hedendaagse tijd van snelheid, overdadige prikkels en verandering. Vaak worden deze plekken vandaag de dag omgetoverd tot centra van belevenissen en evenementen. Het blijkt geen tijd meer voor diepgang en stille rust, traditie en geduld. Hoe komt dat volgens u en wat kunnen we eraan doen?

Ik heb niet voor al die dingen een oplossing. De commercialisering zit in de inhoud van de kunst maar zit ook wel in de organisatie van tentoonstellingen. Er komen heel veel verschillende aspecten bij kijken. Enerzijds moet alles verzekerd worden en zo lopen de kosten enorm op. Op den duur gaan sommige werken zelfs niet meer

DAVID

geëxposeerd kunnen worden omdat het te duur is om ze te verzekeren. Anderzijds geraak je in sommige tentoonstellingen niet meer binnen omdat alle tickets zijn uitverkocht en kan je eenmaal binnen niets meer zien omdat er te veel volk staat.

En dan is er aan de overkant een kleine onbekende gast die ongelooflijke dingen doet en zo lost zich dat op. Zolang we maar blijven reflecteren en kritisch nadenken. Als we ons laten lamslaan door commerciële platbroekerij ook in de kunsten, ook in musea, ook in exposities dan valt de kunst gelijk met het commerciële hedonistisch genot. Dan worden musea pretparken en komen we bij het einde van de cultuur. Als pretparken het ultieme doel van het leven worden, dan zitten we met een probleem.

Maar ik ben geen pessimist, ik ben een hoopvolle mens. Jullie zitten hier, jonge mensen die nadenken en voorzichtig en twijfelend over alternatieven spreken en dat is goed. Zoals Alessandro Baricco ook zegt, er komt altijd weer iets nieuws uit. Zoals jullie dat bij David vzw doen, zo komt dat wel in orde. De kunst vindt altijd weer nieuwe wegen.

Kunst als empathie

Op het einde van Borderline Times spreekt u over hoop en stelt u de vraag of kunst de wereld kan redden. Als je de wereld wil veranderen zijn kunst en cultuur belangrijke media, ze zorgen voor affectie en empathie. Hoe ziet u dat concreet?

Hoe dat moet weet ik niet zo goed, maar wat ik aan mijn assistent zeg: “Luister goed naar je patiënten want ze hebben iets te zeggen, wat zij vertellen is van betekenis voor de wereld. Als ze zeggen ‘Ik kan niet meer’ dan heeft dat waarschijnlijk met hun brein te maken, maar als iemand niet meer kan, is het omdat de wereld het mogelijk maakt om niet meer te kunnen”. Dat is heel complex, dat heeft niet alleen te maken met het arbeidsproces maar ook met onze gemeenschapsstructuur, met onze gezinsstructuur. Dat is heel fundamenteel. Patiënten moeten meer spreken. Artsen moeten ook meer spreken en tegen managers zeggen dat ze niet alleen geld moeten geven aan technologie maar ook aan omkadering en aan kunst.

Kunstenaars doen de dingen soms anders. Zij voldoen niet zo aan allerlei verwachtingen. Ze staan soms 's middags op en werken de hele nacht door. Ze werken dan een hele tijd niet en dan weer wel. Zij kunnen een beetje aan de rand zitten. Kunstenaars en patiënten. Eén strijd. Maar er komen meer en meer patiënten en dat moet een signaal zijn om het systeem zelf te veranderen. Anders zijn we straks allemaal patiënt.

Ik zorg hele dagen voor patiënten, voor heel zieke mensen in een ziekenhuis, in een dagcentrum voor chronische schizofrene patiënten. Dat zijn mensen die heel ver heen zijn, die aan de rand van de maatschappij zitten en die soms al 20 of 30 jaar ziek zijn. Zij inspireren mij het meest om wat zij vertellen. Ze bieden mij een inblik op heel gevoelige, kwetsbare, persoonlijke dingen. Zij vertellen via stemmen en wanen en verschrikkelijke angsten waar we als maatschappij raar tegenover kijken. Als je goed luistert voorbij de oppervlakkige betekenis van die waanachtige symptomen dan toont zich de essentie van het bestaan. Die mensen zeggen dingen als: “De wereld is een slang, ze bijt”. Dat is niet belachelijk maar heel essentieel. Daar waar de slang bijt toont zich de kunst. De kunstenaar tekent de slang die bijt. Er is een grote overlapping tussen de gevoeligheid van patiënten en die van kunstenaars.

David vzw is daar ook mee bezig dus dat is een optimistische boodschap om mee te nemen. Om af te sluiten nog een laatste vraag. We zijn een tijdje gesteund als vzw door wijlen Jan Hoet. Wij zouden aan u willen vragen of u het peterschap zou willen opnemen voor het project ‘Kunst in de wachtruimte’?

Natuurlijk wil ik dat. Ik vind dit soort initiatieven zeer waardevol en voel me zeer vereerd dat ik in de voetsporen van Jan Hoet mag treden. Ik vind jullie thema schitterend.

Interview: Astrid David & Nathalie De Neve

Transcriptie: Valerie Raes, Eline Demasure

Redactie: Nathalie De Neve, Astrid David, Dennis Wouters